

Ruanda Soykırımı ve Fransa'nın Rolü

Deniz ALTINBAŞ
ASAM Avrupa Uzmanı
daltinbas@asam.org.tr

Özet: 1994 yılında Ruanda'da yaşanan, Hutuların Tutsilere yönelik katliamları soykırım olarak kabul edilmiş ve yargı süreci başlamıştır. Ancak tek sorumlunun Hutular değil; BM, ABD, Belçika ve Fransa gibi ülkelerle, telaffuz edilmemekle birlikte rolünün büyük olduğu anlaşılan Katolik misyonerler olduğu bilinmektedir. BM, ABD ve Belçika sorumluluklarını kabul ederek özür dilerken, en çok suçlanan ülke olan Fransa, hâlâ hiçbir şekilde özür dilememektedir. Bu durum Fransa'nın sadece Ruanda ile ilişkilerini değil Afrika'daki itibarını da olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu çalışmada, Fransa'nın Ruanda'daki sorumlulukları, tanıkların ifadelerine de yer verilerek ortaya konmaya çalışılmış, ayrıca Fransa'nın katliamları görmezden gelecek kadar ağır basan ulusal çıkarlarının ne olduğu da açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ruanda, soykırım, Fransa, Afrika, ABD

The Role of France in the Rwandan Genocide

Abstract: The massacres of the Tutsis by the Hutus in 1994 have been accepted as "genocide" and the judicial process thereof has been initiated. However, it seems that those responsible are not solely the Hutus, but also the UN, USA, Belgium, France; and although not pronounced loudly the Catholic missionaries as well. While the UN, USA and Belgium accepted their responsibility and apologised for these events, France, which is the most condemned and accused state has refrained from doing likewise. This attitude of France, adversely affects not only her relations with Ruanda but also her prestige in Africa. The following article examines the responsibility of France in the Rwandan genocide by way of resorting to witness testimonies. Furthermore, this article endeavors to unravel the national interests of France in Rwanda, which it appears have been of greater significance than the lives of one million people.

Key Words: Rwanda, genocide, France, Africa, U.S.A

Giriş

Ruanda'da 1994 yılında yaşananlar soykırım olarak tanımlanmaktadır, çünkü Tutsi azınlığın Hutular tarafından sistematik katledilmesi söz konusudur.¹ Tutsi nüfusunun üçte ikisi ortadan kaldırılmış, aynı zamanda soykırıma karşı çıkan ya da Tutsileri koruyan ılımlı binlerce Hutu öldürülmüştür.

Soykırımla, en azından soykırıma sessiz kalmakla ya da göz yummakla suçlanan ülkelerin başında Fransa gelmektedir. Ruanda'da, üç ay gibi kısa süre içinde bir milyona yakın Tutsi'yi katleden Hutu militanlarına silah tedarik etmek, soykırımcıların saklanması ve kaçmasına yardım etmek, Tutsileri ölüme terk etmek gibi "dolaylı" bir soykırım yaptığı ileri sürülen Fransa, suçlamaları kabul etmemektedir. Bu katliamı önemli ve belki diğerlerinden daha farklı yapan nokta, tarihin kaydettiği en kısa sürede en yoğun katliamın yapılmış olmasından başka; yaklaşan katliamın istihbarat raporları ve hatta medya gibi açık kaynaklar yoluyla da önceden bilinmesine rağmen herhangi bir tedbir alınmaması, dolayısıyla önlenmemiş olmasıdır. Ruanda'da bulunan BM, ABD, Belçika gibi diğer güçler ihmal nedeniyle kendi sorumluluklarını kabul ederek özür dilemiş, ancak bir tek Fransa hiçbir sorumluluk almamıştır.

226

Ruanda

Ruanda'nın tarihine, ikibin yıl öncesine giderek bakıldığında; o toprakların ilk sahibinin "Twa" denilen grup olduğu, Afrika'nın daha batısından gelen Hutular tarafından bu grubun egemenliğinin sona erdirildiği, 500 yıl önce ise Tutsilerin işgali ile her iki grup üzerinde de kontrol sağlandığı görülmektedir. Bir teoriye göre, Ruanda'da tarihten gelen bir etnik çatışma söz konusudur. Tutsi, Hutu ve Twa² birer sosyal statüdür ve aralarında her zaman iktidar çatışması olmuştur. Başka bir teoriye göre, "Banyarwanda Halkı" adıyla aynı dil ve kültüre sahip olan ve birlikte yaşamakta olan topluluklara etnik kimlik, sömürge güçleri tarafından kazandırılmıştır. Üçüncü teori ise, zaten mevcut gerginliklerin sömürge güçlerinin Ruanda nüfusunu

1 Dinah L. Shelton (der.), *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity*, Detroit: Thomson Gale, 2005, s. 925.

2 Hutuların Tutsilere yönelik soykırımları sırasında, çok nadir olarak Twalar da öldürülmüştür. Ancak genelde, sosyal statülerini ilerletmek için Hutularla birlikte katliam yapanların safında yer almayı tercih etmişlerdir. Dinah L. Shelton (der.), *Encyclopedia of Genocide...*, s. 930.

ırk, ayrımcılık ve etnik kimlik gibi kavramlarla tanıştırmayı üzerine hız kazanmış olduğunu savunmaktadır.³

Bugün 7 milyon nüfuslu Ruanda'da, Hutu, Tutsi ve Twa olmak üzere üç etnik grup bulunmaktadır. Hutular, nüfusun yüzde 85'ini, Tutsiler yüzde 12'sini ve Twalar yüzde 3'ünü oluşturmaktadır.⁴ Büyük çoğunluğu Hutular oluşturmalarına rağmen, aristokrat Tutsi azınlığı Hutu köylülerine uzun yıllar hükmetmiştir. 1962 yılında bağımsız olan Ruanda'da Hutu çoğunluk yönetimi ele geçirmiş ve bu rol değişimi ile Tutsileri bastırmaya çalışmıştır. Hutu iktidarın korkusu, herhangi bir iç savaş ya da demokratik hareket sonucunda güç kaybetmek olmuş, bunu önlemek için de başlıca tehdit olarak gördüğü Tutsi azınlığın tamamını ortadan kaldırma yolunu seçmiştir⁵. Bunun üzerine 200.000 Tutsi komşu ülkelere yerleşmiş ve "Ruanda Yurtsever Cephesi" (*Ruanda Patriotic Front*) adıyla bir gerilla ordusu kurmuştur. Bu ordu, 1990 yılında Hutu Devlet Başkanı Habyarimana'yı iki grubun iktidarı paylaşması için anlaşma imzalamaya zorlamıştır. Karışıklığın farkına varan BM, ülkeye 2.500 asker göndermiştir. Hutu Hükümeti ile Tutsi isyancılar arasındaki ateşkesi korumak amacıyla Tutsilerin de iktidarda rol alması gündeme gelmiştir. Hutuların bu paylaşımına yanaşmaması üzerine gerginlik artmıştır. İlimli Hutu siyasetçileri ile Tutsilerin isimleri belirlenmiş, Devlet Başkanı Habyarimana'nın uçağının düşürülmesinin arkasından bu listedekilerin öldürülmesine başlanmıştır. Fakat daha sonra, katliam listeyi aşarak sivillere kadar yayılmıştır. 29 Nisan 1994 tarihinde BM, bir soykırımın gerçekleşmiş olabileceğini kabul etmiştir. Kızıl Haç'ın ölü sayısını 500.000 olarak açıklaması üzerine BM, Ruanda'ya çoğu Afrika ülkelerinden olmak üzere 5.500 asker göndermiştir. Ancak bu, çok geç kalınmış bir hareket olmuştur.

Ruanda'nın aynı dili konuşmasına rağmen ikiye bölünmesinin önemli bir nedeni, Almanya'nın Ruanda'yı sömürgeleştirerek yönetmek yerine, belli bir grubu kullanarak dolaylı bir şekilde yönetme yolunu tercih etmesi ve bunun için de Tutsileri seçmiş olmasıdır. Bunun önemli bir nedeni 1900 yılında ülkeye gelen Katolik misyonerlerin bu grupları üç ayrı ırk grubu olarak değerlendirmesi olabilir. İnce, uzun ve diğerlerine göre daha açık renk olan

3 Dinah L. Shelton (der.), *Encyclopedia of Genocide...*, s. 925.

4 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story of France's Role in Rwandan Genocide*, Londra ve New York: I.B.Tauris, 2006, s. 9.

5 Dinah L. Shelton (der.), *Encyclopedia of Genocide...*, s. 925.

fiziksel görüntülerine ve aristokrat davranışlarına dayanarak Avrupalılara en yakın ırkın Tutsiler olduğuna inanan Katolik misyonerler, Tutsilerin aynı zamanda kendilerinden daha aşağı ırk olan diğer grupları “doğal” bir yönetme hakkına sahip olduğunu savunmuşlardır.⁶ Almanya, Belçika ve İngiltere, Tutsilerle ilişki kurmuş ve sadece onları muhatap almıştır.⁷ Siyasi ve idari pozisyonlar Tutsilere verilirken, Hutu kralları ve elitlerinin gücü ellerinden alınmış ve Hutular, Tutsiler için gerekli işgücünü sağlamakla görevlendirilmiştir. Bu durum, Tutsilerle Hutular arasında ekonomik ve siyasi bölünmeye neden olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında Ruanda’nın yönetimini ele geçiren Belçika, ülkeyi Almanya’nınkine benzer bir uygulama ile yöneterek iç çatışma için ortamın hazırlanmasına devam etmiştir. Belçika yönetiminin kalan “böl ve yönet” uygulaması ile Ruandalıların nüfus cüzdanlarında etnik kökenlerin belirtilmesi,⁸ soykırımı “kolaylaştırıcı” bir etken olmuştur. Ayrıca, Belçika sömürge kanununa göre etnik kimlik babanın kökeni ile belirlenmiştir. Böylece etnik kimliklerin değişmesi ve gruplar arasında önceden mevcut olan doğal hareketlilik ortadan kalkmıştır.⁹ 1950’li yılların başlarında Katolik misyonerler tarafından desteklenen (ya da kışkırtılan) Hutu elitleri, toplumdaki eşitsizliği ileri sürerek ayaklanmaya başlamıştır. 1959 yılında Belçika, Ruanda’ya kendini yönetme hakkı verince, Hutu milliyetçileri seçimi kazanmıştır. Mevcut eşitsizlik iddialarının yarattığı gerginlikle iktidar gücü birleşince, aynı yıl 20.000 Tutsi öldürülmüş, 200.000’i ise ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Aslında ilk soykırım tarihini 1959 olarak görmek mümkündür. Üstelik başlıca sorumlu Katolik Kilisesi olarak görülmektedir.¹⁰ Ancak, az sayıda ölü olması, bu olayların uluslararası arenada ses getirmesi için yeterli olmamıştır. Sürgündeki Tutsilerin harekete geçmesi ve bunun sonunda Ruanda Ordusu’nun binlerce Tutsi’yi öldürmesi şeklindeki “küçük” soykırım örnekleri, 1960’ların başında ve 1970’lerde de yaşanmıştır.

Fransa-Afrika İlişkileri

Ruanda bağımsızlığını kazandıktan sonra Fransa, bu ülkeye yakınlık göstererek eski sömürgesi olmasına rağmen Belçika’ya oranla bölgede üstünlük

6 Dinah L. Shelton (der.), *Encyclopedia of Genocide...*, ss. 925-926.

7 Andrew Bell-Fialkoff, *Ethnic Cleansing*, Houndmills: Macmillan, 1996, s. 184.

8 Andrew Bell-Fialkoff, *Ethnic Cleansing...*, s. 184.

9 Dinah L. Shelton (der.), *Encyclopedia of Genocide...*, s. 926.

10 Pierre Péan, *Noires Fureurs, Blancs Menteurs Rwanda 1990-1994*, mille et une nuits, 2005, s. 30.

sağlamıştır. Belçika'nın ülkeyi terk etmesinin ardından, zaten hazırda olan dilsel ve kültürel bağları kullanma yolunu seçerek Ruanda'yı Francophone alanına bağlamaya çalışmıştır. Diğer benzer Afrika ülkeleri gibi, kültürel, siyasi, askerî vb. birçok alanda Fransa'nın etkisi hakim olmaya başlamıştır. Hayatın her alanında Fransa'nın varlığı görülmeye ve böylece Fransa'ya "koruyucu" gözüyle bakılmaya başlanmış ve güven artmıştır. Bir tür *neo-colonialism* dediğimiz yeni sömürgecilik sonucu Ruanda, dolaylı bir şekilde hakimiyet altına girmiştir.¹¹

Fransa'nın, Afrika ile ilişkilerinde kullandığı başlıca yöntem mali yardım sağlamak olmuştur. Üstelik Fransa, bu yardımları Avrupa Birliği (AB) üzerinden gerçekleştirmiştir. Fransa'nın 1990 öncesinde AB içinde en güçlü olduğu dönemlerde, AB'nin üçüncü dünya ülkelerle ilişkileri, Fransa'nın eski sömürgeleri çerçevesinde şekillenmiştir. Fransa, eski sömürgelerine AB tarafından mali ve teknik yardım yapılmasını sağlamıştır. AB ile birçok Afrika ülkesi arasında ortaklık ve işbirliği anlaşmaları imzalanmış, bu ülkelerin pazarları Fransa ve AB'ye açılmıştır.

Sömürgelerin çözülmesi ve Cezayir Savaşı ile Fransa, uluslararası arenadaki itibarının sarsıldığını hissetmiştir. 1950'lerin ortasında, Fransa Avrupa bütünlüşmesine gitmek yerine İngiltere ile ittifak kurarak, sömürge imparatorluğunu güçlendirebileceği ihtimali üzerinde bile düşünmüştür. Sonuçta Fransız Hükümeti, kıta Avrupası ile bütünlüşmenin ekonomik açıdan daha çok fayda sağlayacağı, ayrıca kıtaya bağlı kalarak sömürgeleriyle de daha iyi ilişkiler içinde bulunacağı sonucuna varmıştır.¹²

Afrika'nın Fransa'ya en iyi ve en kötü şeyleri getirdiğini ileri süren Moïsi, en iyi şeyin kıtaya yönelik sürekli bir ilginin varlığı, en kötü şeyinse *neo-colonialism* suçlaması olduğunu ileri sürmektedir. Diğer taraftan, Afrika'ya yönelik müdahalelerin bir bumerang gibi geri gelerek Fransa'yı yolsuzluğa ittiğini savunmaktadır.¹³ Benzer şekilde de Gaulle, II. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın savaştan ve sömürgelerini idare etmekten yorulduğunu, bu nedenle artık diğer güçlerle birleşerek geleneksel bireyseldiğinden

11 Andrew Wallis, *Silent Accomplice...*, s. 10.

12 Andrew Moravcsik, *The Choice For Europe: Social Purpose & State Power From Messina To Maastricht*, Londra: UCL Press, 1999, s. 107.

13 Hubert Védérine ve Dominique Moïsi, *France in an Age of Globalization*, Philip H. Gordon (çev.), Washington: Brookings Institution Press, 2000, s. 86.

vazgeçmesinin daha olumlu olacağını söylemiştir.¹⁴

Ruanda, dünyada nadir bulunan yer altı kaynaklarına sahiptir. Bu zenginlikler, az ve zor ulaşılır yerlerde bulunması nedeniyle fazla dikkat çekmemektedir.¹⁵ Fransa'nın Ruanda'ya ilgisinin başlıca sebebi, Francophone etkisini sürdürme amaçlı olmuştur. Orta Afrika Fransız idi ve Ruanda, Fransızca konuşulan alanın sınırında yer almıştır. Bu bölgenin kazanılması ya da kaybedilmesi, Anglo-Saxonların Fransa'ya yenilmesi ya da Fransa'yı yenmesi anlamına gelmiştir. Fransa'nın Afrika kıtasına müdahaleleri; dünya politikaları, değerler, dönemler, liderler değişse de devam etmiştir. Başlıca sebep ise ekonomik çıkar ve itibar olarak açıklanmaktadır. Örneğin: sömürge imparatorluğunun çözülmesi, Fransa'nın dış ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. 1953 yılında, Fransa'nın sömürgeleri ile olan ithalatı, yüzde 37 iken, Avrupa ülkeleri ile yüzde 19 olmuştur ve bu rakam ancak 1960'lara gelindiğinde tersine dönmüştür.¹⁶

Fransa İşbirliği Bakanlığı ("Yeni Sömürge Bakanlığı" şeklinde alaycı bir ifade de kullanılmaktadır) bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelere yönelik politika üretmek üzere kurulmuştur. Ayrıca, Dışişleri Bakanlığı, istihbarat birimleri ve Savunma Bakanlığı da Afrika politikaları için ödenek ve bürokratik pay ayırmıştır. Afrika konusundaki politikaların uygulanması ile ilgili nihai kararlar Cumhurbaşkanı'na ait olmuştur. Bu konuda danışmanlık yapan ve Cumhurbaşkanlığı'na bağlı bir Afrika Birimi kurulmuştur. Böylece politikalar da bir ölçüde bireysel kalmıştır. Afrika ülkelerinin yapısı nedeniyle ilişkiler çoğunlukla kişisel düzeyde gelişmiştir. Örneğin Mitterand, oğlunu Afrika Birimi'nin başına getirmiştir ve Jean-Christophe Mitterand, Ruanda'daki elite kişisel ilişkiler kurmuştur. *Papa m'a dit* ("babam öyle dedi") şeklinde kendisine ad takılan oğul Mitterand, kişisel ilişkilerinden övgü ile söz etmiş, Anglo-Saxonlardan farklı olarak Akdeniz sıcakkanlıklarının Afrika kültürü ile anlaşmak için daha uygun olduğunu düşündüğünü söylemiştir.¹⁷ Fransa'nın eski dışişleri bakanlarından Hubert Védrine de, Anglo-Saxonların Afrika politikaları ile bir kıyaslama yapmakta ve Afrika'da yaşanan traje-

14 A.W. DePorte, *De Gaulle's Foreign Policy: 1944-1946*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1968, ss. 20-21.

15 Honoré Ngbanda Nzambo, *Crimes Organisés en Afrique Centrale Révélations sur les Réseaux Rwandais et Occidentaux*, Paris: éditions Dubois, 2004, ss. 260-261.

16 Andrew Moravcsik, *The Choice For Europe...*, s. 108.

17 Andrew Wallis, *Silent Accomplice...*, ss. 11-12.

dilerin Fransa'nın etki alanının dışında gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Etiyopya, Somali, Uganda, Sudan, Angola, Mozambik, Sierra Leone, Liberya ve pek çok başka örneğin, diğer Batılı ülkelerin bir Afrika politikasına sahip olmaması nedeniyle yaşandığını savunmaktadır. Védrine, Ruanda ve Zaire (bugünkü adıyla Kongo) gibi birkaç istisnanın olduğundan söz etmektedir. Genel olarak bakıldığında ise, Fransa'nın diğer ülkelere göre, Afrika'ya çok daha fazla istikrar, gelişme ve güvenlik getirdiğini ifade etmektedir. Kongo, Fildişi Sahili, Nijerya gibi birçok ülkede müdahalede bulunmadan ve güç kullanımını kınayarak anayasal düzenin kurulmasını sağladığını belirtmektedir.¹⁸

Ruanda'daki soykırımın Zaire'ye doğrudan etkisi olmuştur. Hutu ve Tutsilerden oluşan binlerce mültecinin sınırı geçerek komşu Zaire topraklarına geçmesi bu ülkeyi sosyal, ekonomik ve siyasi açılardan olumsuz yönde etkilemiştir. Tarım ve turizm alanlarının "insani işgali" ekonomik sorunlara neden olmuş, soykırımcıları Zaire'de tutmak istemeyen yönetim siyasi kriz yaşamıştır. Bir süre sonra, Hutu mültecilerin varlığının Zaire'nin bölünmesine kadar etkili olduğu ileri sürülmektedir.¹⁹ Bir çok yer altı zenginliklerinin yanı sıra, dünyanın başlıca uranyum kaynaklarına sahip olan Zaire, Hiroşima'ya atılan bombanın da kaynağı olmakla bilinmektedir. Modern teknolojiye, özellikle de cep telefonlarında kullanılan coltan maddesinin bulunması, Zaire'yi büyük güçler için daha da önemli hale getirmiştir.²⁰

1990 yılında Uganda'dan gelerek ülkeyi işgal edenlere karşı Fransa, Habyarimana yönetiminin yanında yer almıştır. Bu saldırı, Ruanda hükümetine değil, bu hükümetle yakın ilişkiler içinde bulunan Fransa'ya ve dolayısıyla Francophone dünyasına yönelik bir saldırı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Fransa, Afrika'daki çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Diğer taraftan, meselenin bir de ABD boyutu bulunmaktadır. Fransa, Afrika'da ABD'yi bertaraf ederek tek etkili güç olmak istemiştir. Bunu hükümet temsilcileri dahi ima etmiştir. Balladur, 1990 yılında Ruanda'yı işgal eden askerlerin ABD'de eğitim gördüğünü hatırlattıktan sonra, "her şey zaten yeterince açık değil mi?" diye sormuştur.²¹ Afrika'da hakimiyet mücadelesi veren Anglo-Saxon-

18 Hubert Védrine ve Dominique Moïsi, *France in an Age...*, ss. 87-88.

19 Honoré Ngbanda Nzambo, *Crimes Organisés en Afrique...*, ss. 157, 168.

20 Honoré Ngbanda Nzambo, *Crimes Organisés en Afrique...*, s. 183.

21 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide", Report for the International Panel of Eminent Personalities to Investigate the 1994 Genocide in Rwanda, 2000, s. 80.

lara karşı en azından Ruanda'daki mücadeleyi kazanmak o kadar önemli olmuştur ki, Fransa'nın Ruanda politikasında sağ ve sol partiler birleşmiş, insan hakları ihlalleri ve katliamlar dahi bu mücadele içinde önemini yitirmiştir. Sömürgecilik döneminden bu yana devam eden Afrika'daki İngiliz-Fransız mücadelesi, Fransa tarafından büyük bir tehdit, hatta yenilgi olarak görülmüştür. Mitterand, 1957 yılında adalet bakanı iken, Fransa'nın özellikle Batı Afrika'da yaşadığı sorunların sebebinin bağımsızlık hareketleri değil İngiliz ajanları olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Ruanda, Fransa için bir tür "dilsel" Maginot Hattı haline gelmiştir.²²

ABD'nin Afrika'daki çıkarlarını 1993 yılında Senato'da belirten Dışişleri Bakan Yardımcısı Georges Moose, Afrika'nın dünya krom rezervlerinin yüzde 78'ine, platinin yüzde 89'una ve kobaltın yüzde 59'una sahip bir kıta olduğunu hatırlatmıştır. Fransa'nın Afrika'yı ele geçirme çabalarına ABD'nin engel olacağı, üstelik ABD'nin Afrika'yı artık Avrupalılara bırakmayacağı da yüksek sesle dile getirilmiştir. Yine ABD'nin devlet yönetimindekiler tarafından, Afrika'nın etki sürdürmek isteyenler arasında bölündüğü, dış güçler tarafından kendi çıkarları için ve sanki kendilerine ait ülkelermiş gibi iç karışıklıkların çıkarıldığı dönemlerin sona erdiği, artık Afrika'nın dostta ihtiyacının olduğu belirtilmiştir. ABD'nin Fransa'ya karşı Afrika'da savaş ilan etmesi şeklinde yorumlanan açıklamalar, Ruanda ve Zaire olaylarının tetikleyicilerinden olmuştur. ABD, francophone olan iki ülkeyi de ele geçirmek için doğrudan müdahale ile zararlı çıkacağını, üstelik dil konusunun Fransa'dan yana olduğunu hesap ederek farklı bir stratejiye yönelmiş ve her iki ülkedeki Fransız karşıtları ile ilişkiye girmiştir. Mevcut yönetimleri, kendi "joker"leri ile değiştirmek için insan hakları, iyi yönetim, demokrasi gibi kavramlarla yola çıkmıştır.²³

ABD ile Fransa'nın karşı karşıya geldiği bir başka yer Zaire olmuştur. Zaire'ye yerleşen Hutular bu ülkede ciddi sorunlara neden olmaya başlayınca Fransa, BM ile birlikte müdahale etmek istemiş, ancak ABD itiraz etmiştir. O sırada Zaire'nin başında olan Mobutu'nun ABD ile yakın ilişkilere sahip olması, ABD'nin, Fransa'nın yönetimi devirebileceğini düşünerek korkmasına neden olduğu, yapılan yorumlar arasındadır.²⁴

22 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 13. Ruanda'da yeni hükümetin kurulması aşaması ve sonrasında İngiliz-Amerikan ve Fransız çıkarlarının çatışması ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. s. 183 vd.

23 Honoré Ngbanda Nzambo, *Crimes Organisés en Afrique...*, ss. 113-115.

24 Honoré Ngbanda Nzambo, *Crimes Organisés en Afrique...*, s. 168.

Fransa'nın Ruanda'daki Rolü

Ruanda'da başlıca aktörler BM Güvenlik Konseyi üyelerinin yanı sıra özellikle Fransa, ABD ve Belçika'dır. Ruanda'daki en etkili ülke, olaylardan önce, çatışma ve soykırım sırasında da Fransa olmuştur. ABD'nin rolü ise birkaç aylık bir süre ile sınırlı kalmıştır.²⁵

Aslında Fransa, görünürde, Ruanda ile ilgilenen tek Batılı ülke olmuştur. Belki de, Ruanda'nın ilgi alanı dışında olması Fransa'nın "planlarını" gerçekleştirmesi için bir fırsat olmuştur.²⁶ Fransa, askerî ve diğer alanlarda yapılan ikili anlaşmalar sonucu Ruanda'da önemli bir etkinliğe sahip olmuştur. Cumhurbaşkanı De Gaulle ile 1962 yılında başlayan dostluk ve işbirliği anlaşmaları genişleyerek ekonomik, kültürel ve teknik olmak üzere başka alanlara da kaymıştır. Fransa, 1990 yılından soykırımın sonuna kadar Ruanda Hükümeti'nin askerî, siyasi ve diplomatik açıdan en önemli müttefiki olmuştur.²⁷ Bu ülkeye silah satan başlıca güç olan Fransa, 1990-1994 yılları arasında sadece resmî ve bilgi dahilinde olan rakamlarla 24 milyon dolar değerinde silah satmıştır. Gizli satışlar ve kara borsa ticareti olduğu da bilinmektedir. Ancak bu rakamlar mevcut değildir.²⁸ Her akşam aynı saatte bir uçak silahın getirildiğinin kanıtlanması üzerine Fransız bir yetkili, şu açıklamayı yapmıştır: "katliamlar başladıktan sonra en fazla 10 gün daha silah tedariki sürmüştür. Çünkü neler olduğunu hemen o sırada anlayamamıştık".²⁹ *Human Rights Watch Arms Project* tarafından hazırlanan raporda, Ruanda'ya gönderilen silahların başta Fransa'dan olmak üzere, Mısır ve Güney Afrika'dan yine Fransa desteği ile geldiği tespit edilmiştir. Raporda özellikle gerginliklerin yoğun olduğu bölgelerde sivillere otomatik silah dağıtıldıktan sonra, gelen tehlikeyi sezmemenin imkansız olduğu belirtilmiştir.³⁰ UNAMIR (*UN Assistance Mission for Rwanda*) Kuvvet Komutanı Korgeneral Dallaire soykırım olacağını fark ederek BM'den silahlara el koymak için izin istemiş, ancak BM Güvenlik Konseyi, bunun ülkenin iç işi olduğunu ileri sürerek karışmak istememiştir.

25 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 78.

26 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 7.

27 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 78.

28 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 32.

29 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 117.

30 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 60.

Fransa'nın Ruandalı diplomatlarla şahsî ve resmî düzeydeki ilişkileri ise alışılmışın dışında yakın olmuştur.³¹ Örneğin, Ruanda rejimine bağlılığı büyük olan ve Devlet Başkanı Habyarimana ile çok yakın ilişkilere sahip Fransa Büyükelçisi Georges Martres için "Ruanda'nın Fransa Büyükelçisi" deniliyordu. Martres, şiddetin gelmekte olduğunu ve başladıktan sonraki gelişmeleri hiçbir zaman Fransız Dışişleri Bakanlığı'na rapor etmemiştir.³²

Fransız Hükümeti'ne farklı kaynaklar vasıtasıyla gelen istihbarat raporlarında bir soykırımın gerçekleşme ihtimali yer almıştır. Ancak Fransa'nın yaklaşımına göre, katliamların sorumlusu, Tutsi işgalciler olmuştur; Habyarimana rejimi, insan haklarına saygılıydı ve katliamları önleyebilmesi için desteklenmeye devam edilmeliydi. Katliam raporları ise sadece söylentiden ibaretti.³³ Kurtulan bir grup Tutsi Katolik din adamı, sorumlunun Fransa olduğunu, çünkü en iyi bilgilere sahip olmasına rağmen, önlemek üzere hiçbir girişimde bulunmadığı gibi soykırım süresince de soykırımcılara silah tedarik ederek ve eğitim vererek destek sağladığını ileri sürmüştür.³⁴

Ruanda'da olabilecekleri kestirmek, başlayan ve süren katliamlardan haberdar olmamak mümkün olmadığından Fransa'nın sorumluluğu bu noktada başlamaktadır. Hükümet tarafından başlatılan soykırım, Fransa'nın çıkarlarından daha az önemli olduğundan örtbas edilmeye çalışılmış, hükümete yönelik destek sürdürülmüştür. 1992 yılında yapılan büyük bir katliam sonrasında Habyarimana Hükümeti'ne endişelerini bildirmek üzere gelen Avrupalı temsilcilere Fransa katılmamıştır.³⁵ Dolayısıyla Ruanda yönetimi, soykırım da dahil olmak üzere ne yaparsa yapsın Fransa'nın müdahale etmeyeceğinin farkında olmuştur.³⁶

1990 yılında Fransız askerî güçleri Ruanda'ya yerleşmişti. Amaç Ruanda Ordusu'na askerî yardım sağlamaktı. Fransız kuvvetlerinin başındaki - gizli olarak - Ruanda Ordusu'nun da başındaydı. 1992 yılında aynı zamanda

31 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 80.

32 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 54.

33 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 81.

34 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 138.

35 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 81.

36 Scott Peterson, *Me Against My Brother at War in Somalia, Sudan, and Rwanda*, New York ve Londra: Routledge, 2000, s. 280.

Habyarimana'nın askerî danışmanı ve Tutsilerle savaş yöntemlerinin fikir babası idi.³⁷ Ruanda Ordusu'nun nüfusunun üç yılda 6.000'den 35.000'e çıkmasını sağlayan Fransa, orduya danışmanlık yapmanın yanı sıra, askerî suçluların sorgulanması, istihbarat, isyanların bastırılma yöntemleri ve çoğu sonradan soykırımcı olan askerlerin eğitilmesi gibi alanlarda da yardım sağlamıştır. 1993 yılında Tutsilere yönelik katliamlar sırasında Fransa İşbirliği Bakanı, Başkent Kigali'de bir konuşma yaparak halkı, işgalci Tutsilere karşı Habyarimana'ya destek vermeye çağırmıştır. Aynı yıl, Tutsilere yönelik katliamların arttığı dönemde Fransa, Ruanda Ordusu'na yönelik desteğini artırmış (yardımlar 15 milyon doları bulmuştur) çatışmalara kendi askerleri ile girmiştir. Ülkede görev yapmakta olan Hollandalı bir doktorun Fransız askerlerinin sürekli pasaport ve kimlik kontrolü yaptığına şahit olduğunu açıklaması ilginçtir. Soykırımın üçüncü ayında dahi Fransa'nın Ruanda'ya silah tedarik ettiği ya da silahların ülkeye girmesine önayak olduğu bilinmektedir.³⁸ Tahliye işlemlerinden sorumlu olan Fransız uçaklarının 9 Nisan 1994 tarihinde saat 03:45'te beş tonluk cephane bıraktığı ileri sürülmektedir. Fransız Hükümeti, uçakların sadece Fransız askerleri ve tahliye işlemleri için mühimmat taşıdığını belirterek iddiaları reddetmektedir. Ancak, kurtarılan Tutsi bulunmaması, katliamcı Hutuların yakalanamaması dikkat çekicidir. Şu da belirtilmelidir ki, Fransa, Ruanda Hükümeti'ne Kagame liderliğindeki saldırıyı "terör" olarak değerlendirerek askerî destek gönderme konusunda karar verirken, Parlamento'da herhangi bir tartışma yapılmamış ve başta BM olmak üzere uluslararası topluluk ile herhangi bir görüş alışverişinde bulunulmamıştır. Kamuoyuna yapılan açıklama ise, sadece Fransız vatandaşlarının ülkeden çıkarılmasını amaçlayan bir tahliye operasyonu olduğu şeklinde olmuştur. Daha sonraki birkaç yıl boyunca da, Fransız kuvvetlerinin Ruanda'daki varlığının sebebi, Fransız vatandaşlarının güvenliği ni sağlamak olarak açıklanmıştır. 1994 yılının Ekim ayındaki operasyonun ilk iki haftasında 313 Fransız vatandaşı ülkeden çıkarılmış, geri kalan 290 Fransız sivilin güvenliği için ağır silahlı 300 asker bırakılmıştır.³⁹

1993 yılında, uluslararası sivil toplum örgütleri tarafından Ruanda'da yapılan araştırmalar sonucu hazırlanan raporlarda Hutuların, hükümet bağlantılarını ve desteğini de kullanarak Tutsileri katlettiği yer almıştır. Fransız yet-

37 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 33.

38 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., ss. 82-83.

39 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, ss. 27-28.

kililer, yaptıkları basın açıklamasında bunları kabul ederek, “burası Afrika, bu tür şeyler olabilir” şeklinde konuşmuştur.⁴⁰ Benzer şekilde, Mitterand’ın Afrika konusundaki danışmanı Bruno Delaye’in Paris’te soykırımcılara soykırım devam ederken resepsiyon verilmesi konusundaki eleştirilere verdiği cevap ilginçtir: “Ellerinizi kirletmeden Afrika ile ilgilenemezsiniz.”⁴¹

Habyarimana’nın devlet başkanı olduğu 1973 yılından iç savaşın başladığı 1990 yılına kadar büyük ölçülü çatışmaların olmaması önemlidir. Aşırı Hutular tarafından ılımlı olmakla suçlanan Habyarimana, Tutsilerin eve dönüşü için de çaba harcamıştır.⁴² Soykırım ise, Habyarimana’nın uçağının düşürülmesinden saatler sonra başlamıştır. Devlet başkanına yönelik bu suikast pek tartışılmamıştır. Soykırımı başlatan olay olması ve kazadan sonra üstünün kapatılmaya çalışılması, örneğin gazetecilere kara kutunun bulunmadığının söylenmesi, dikkat çekmekte ve “basit bir suikast” gibi görünen olayı daha önemli ve incelenmeye değer hale getirmektedir. Uçak kazasının olduğu gün ve ertesi gün 10 Belçikalı iki Fransız askeri öldürülmüş,⁴³ ancak yine de önemsenmemiştir. Uluslararası topluluğun bu suikasta kayıtsız kalması, “korktukları nedir, kimi korumaya çalışıyorlar” gibi sorulara sebep olmuş, ancak cevapları bugün dahi bulunamamıştır. Bu konuda Ruanda, Belçika, Fransız ve Amerikan istihbarat birimleri birbirini suçlamaktadır.⁴⁴ Arusha’daki Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi de hâlâ uçak kazasıyla ilgilenmemektedir.⁴⁵

Fransa’nın, özellikle “Turquoise Operasyonu” sırasındaki tutumu eleştirilmektedir. 40 gün boyunca katliamlara sessiz kaldıktan sonra medya baskısı ve Güney Afrika’nın askerî müdahale yapma ihtimalinin harekete geçirmesiyle katliamları durdurmak amacıyla bir operasyona karar verilmiştir.⁴⁶ BM’nin Ruanda’daki temsilcisinin “siyasi müdahale” olarak değerlendirdi-

40 Gerald Caplan, “Rwanda: The Preventable Genocide” ..., s. 82.

41 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 108.

42 Pierre Péan, *Noires Fureurs, Blancs menteurs Rwanda 1990-1994*, Mille et Une Nuits, 2005, s. 45.

43 Pierre Péan, *Noires Fureurs, Blancs menteurs Rwanda 1990-1994*, mille et une nuits, 2005, s. 331 vd.

44 Honoré Ngebanga Nzambo, *Crimes Organisés en Afrique Centrale Révélation sur les Réseaux Rwandais et Occidentaux*, éditions Duboiris, Paris, 2004, ss. 119-122.

45 Pierre Péan, *Noires Fureurs, Blancs...*, ss. 492-493.

46 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 123.

ği⁴⁷ operasyonun amacı “insani yardım” olmasına rağmen, askerlerin kurtarmaya yönelik hazırlıklarının ve teçhizatının bulunmadığı görülmüştür. Bir diğer ilginç nokta ise, Hutu militanlarının operasyon için gelen ve BM renklerini değil kendi renklerini kullanan askerleri coşkulu bir şekilde karşılamış olmasıdır. Çünkü Hutular, intikam almaya hazırlanan Tutsiler’den kurtarıldıklarına ve iktidarda kalmaya devam etmeleri için Fransa tarafından desteklendiklerine inanmıştır.⁴⁸ Fransız askerleri, çatışmalar sürerken BM tarafından güvenli bölge oluşturmak üzere görevlendirilmiştir. 22 Haziran 1994 tarihinde başlayan operasyon, yerlerinden edilmişleri, mültecileri ve sivil halkın güvenliğini sağlamayı hedeflemiştir.⁴⁹ Ancak Fransızlar, iki grubun birbirinin kamplarına girmesine izin vermekle suçlanmaktadır.⁵⁰ Fransa kontrolündeki “güvenli bölge”den çok sayıda Hutu askerinin silahlı olarak kaçması üzerine mülteci kampları güvensiz hale gelmiş ve Tutsilere yönelik saldırılar Ruanda’nın sınırlarına kadar dayanmıştır.⁵¹ Diğer taraftan, Fransız askerleri, soykırımcıların Zaire’ye kaçması için gerekli imkanları sağlamış, gıda, araç ve silah tedarik etmiştir. Örneğin Fransa Büyükelçisi’nin tahliye işlemleri adı altında bir grup insanı havaalanında topladığı ve bu kişilerin katliamcı çetelerin başlarındaki isimler olduğu bildirilmektedir. Büyükelçiliğe sığınanların da soykırımdan doğrudan sorumlu olan siyasetçiler olması dikkat çekicidir. Diğer taraftan, sığınma talebinde bulunan ve hayatı tehlikede olan birçok kişiye, hatta hamile olan kadınlara bile büyükelçiliğin kapısının açılmadığı tanıklar tarafından belirtilmektedir.⁵²

Toplu olarak kaçıp saklanan ve Fransız birliklerine yakın bölgelerde sığınmış olan çok sayıda Tutsi’den sağ kalanlar, yardım taleplerine cevap alamadıklarını anlatmıştır.⁵³ Birçok tanığın ifadesinde, soykırımın başladığı ilk gün Fransız askerlerinin kendilerini kurtarma ya da en azından güvenli bölgelere giderken eşlik etme taleplerini geri çevirdikleri yer almaktadır. Soykırımcıların doğrudan hedefi olan şahıslar, bu durum nedeniyle özellikle

47 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 125.

48 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 133.

49 “Les Témoignages qui Accusent l’armée Française au Rwanda”, *Le Monde*, 10 Aralık 2005.

50 Scott Peterson, *Me Against My Brother...*, s. 251.

51 Gerald Caplan, “Rwanda: The Preventable Genocide”..., s. 200.

52 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, ss. 89-90.

53 “10 Years After Genocide in Rwanda: Building Consensus for the Responsibility to Protect”, *An International Peace Academy Report on the Memorial Conference on the Rwandan Genocide*, United Nations, New York, 26 Mart 2004, s. 4.

yardım isterken, giderek tehlikeli hale gelmeye başlayan bölgeyi terk eden Fransız askerleri bu kişileri yanlarına almayı reddetmiş, aynı gün zaten listede olan şahıslar öldürülmüştür.⁵⁴

Başkent sokaklarında katliamlar devam ederken, örneğin bir grup Tutsi'nin elleri bağlı bir şekilde öldürülmeye götürülürken, yanlarından geçen Hutu askerlerinin ya da katliamcılarının Ruanda Ordusu'nun korumasında Fransız Büyükelçiliği'nde toplandıkları ileri sürülmektedir.⁵⁵ Yine katliamlar devam ederken, soykırımcı çete liderlerinin Paris'te Mitterand ile resmî görüşme gerçekleştirmiş olması önemlidir. Çünkü verilen mesaj, soykırımın bir BM Güvenlik Konseyi üyesi tarafından onaylandığı olmuştur.⁵⁶

Fransız askerlerinin belirli bölgelerden ayrılırken havaya ateş açarak Hutulara “işinize geri dönebilirsiniz” mesajını verdiği, Hutu katliamcılardan biri tarafından açıklanmaktadır. Askerler, açlıkla boğuşan Tutsilere değil Hutu katliamcılara yardım etmekle kalmamış, saklanan Tutsilerin bulunup öldürülmesi için bölgeyi boşaltmıştır. Diğer taraftan, cesetlerin gömülmesi ya da nehirlerle atılması fikrini verenlerin de Fransız askerleri olduğu söylenmektedir. Gazetecilere malzeme haline gelerek kötü bir görüntü sergilenmemesi için cesetlerin “kaldırılması”nı önermişlerdir.⁵⁷

Saklanan Tutsilerin, Fransız askerlerinin kurtarma operasyonu düzenlediğini duyduktan sonra askerleri gördüklerinde saklandıkları yerden çıktığı, Fransız askerlerinin “saklanmaya devam edin birkaç gün içinde geleceğiz” diyerek bölgeden çekildiği, arkasından gelen Hutuların saklanan Tutsileri öldürmeye devam ettiği iddia edilmektedir. Fransız askerlerinin, yanında tanınmış Hutu katliamcı liderleriyle birlikte geldiği de tanıklar tarafından ileri sürülmektedir.⁵⁸

Fransa, kendi “güvenli” bölgesindeki soykırım suçlularını, haklarında kesin deliller sunan raporlar olmasına ve o bölgede hâlâ Tutsileri tehdit etmeye devam etmesine rağmen yargılamaktan kaçınmıştır. Fransa bunun nedenini, tutuklama yapması durumunda tarafsızlığının bozulacağı şeklinde

54 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 97.

55 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 89.

56 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 107.

57 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 141.

58 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, ss. 149, 151.

açıklamıştır. Bu açıklama anlamsızdır, çünkü Fransa hiçbir zaman tarafsız olmadığı gibi, tutuklama işini uluslararası düzeyde çok taraflı olarak gerçekleştirme imkanına da sahipti.⁵⁹ Turquoise operasyonu boyunca soykırımcı liderlerin tutuklanmamış olması, üstelik soykırım propagandası yapan radyo istasyonunun bile kapatılmamış olması, Fransız Hükümeti'ne yönelik eleştiriler arasındadır.

Turquoise Operasyonu, katliamların soykırım olduğunun Fransa tarafından çok geç kabul edilmesi nedeniyle sadece geç kalmış değil, aynı zamanda plansız ve yetersiz bir müdahale olmuştur. BM'den yardım istenmesine rağmen bunu onaylamayan Fransa, kendi askerlerini göndermiş, böylece bir tür "show" yapmayı tercih etmiştir.⁶⁰

Fransız Devleti'nin, gerçek suçluların kaçmasına yardım etmek dışında, aynı zamanda belge imha etmekle de suçlandığı belirtilmelidir. Tanıkların ifadelerinden, Fransız Büyükelçisi'nin arşivlerin imha edilmesi sırasında katkısının bulunduğu ileri sürülmekte, belgelerin gözlerinin önünde yakıldığı söylenmektedir.⁶¹

Paris, Habyarimana'nın destekçisi olduğundan Kagame'nin muhaliflerini yurt dışına kaçırmıştır⁶². Kagame liderliğindeki işgalci Tutsileri, Anglo-Saxonların Truva atı olduğuna inanması nedeniyle düşman olarak görmüştür.⁶³ Tutsi işgali karşısında Hutu rejimine destek verdiği gibi, uluslararası düzlemde de hükümeti savunmuş, işgalcileri suçlamış, hükümetin insan hakları ihlallerini görmezden gelerek bu meseleyi örtbas etmeye çalışmıştır. Üstelik iç savaş konusunda uluslararası güçlerden hiçbirine bilgi vermeyerek, olayları göstermemeye çalışmıştır. Çünkü aksi takdirde Fransa'nın hükümet ile ilişkileri ve yönetim üzerindeki etkisi son bulacaktı. Ruanda'daki Fransız Büyükelçisi'nin gönderdiği telgrafta Tutsi işgalinin, "bilinen sebepler nedeniyle" "dış tehdit" olarak gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Parlamento Komisyonu, daha sonra raporunda bunun "basit bir değerlendirme hatası" olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁴

59 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 136.

60 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 177.

61 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 90.

62 "Kagame Triggered Rwanda Genocide: French Probe", *AFP*, 9 Mart 2006.

63 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 82.

64 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 80.

Hutuların Belçikalı BM askerlerini işkence yaparak öldürmesi sonucu, Belçika ile birlikte, ABD, Fransa ve İtalya, personeli Ruanda'dan çekmeye başlamıştır. Ancak, Tutsileri ya da ılımlı Hutu siyasetçileri kurtarmak için herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Katliamı, “ateşkesin sona ermesi” olarak yorumlayan BM ve ABD, soykırım kelimesini kullanmaktan özellikle kaçınmıştır, çünkü böyle bir durumda müdahale etmelerinin gerekeceği açıktır. Sadece 200 asker bırakan uluslararası güçler, her ne kadar daha sonra asker gönderme kararı çıkarttıysa da, bunu bir türlü başaramamıştır. Katliamı durduran, nüfusun yüzde 10'u öldürüldükten sonra, silahlı Tutsi isyancıları olmuştur.

Olayların üzerinden zaman geçtikçe, Fransa giderek daha yoğun bir şekilde suçlamalarla karşı karşıya kalmaya başlamıştır. 1994 yılında BM, Ruanda soykırımının sorumlularını yargılamak üzere uluslararası bir mahkeme kurmuştur. Her ne kadar Ruanda, mahkemenin idam cezası uygulamayacak olması sebebiyle itirazlarını dile getirdiyse de, 115.000 kişi yargılanmayı beklemektedir. Kuruluşundan 2002 yılı ortasına kadar ancak sekiz kişi mahkum edilmiştir.⁶⁵

240

2005 yılında Fransa'yı soykırımla suçlayan bir grup Tutsi mahkemeye başvurmuştur.⁶⁶ Soykırımdan kurtulan Tutsilerin Fransız Ordusu aleyhine açtığı cinayet ve tecavüz davası, delil bulunamayacağı ve prosedürle ilgili sorunlar ileri sürülerek geri çevrilmişti.⁶⁷ Paris Ordu Mahkemesi savcısı, söz konusu suçlamaların durdurulmasını istemiştir. Ancak soruşturmadan sorumlu Brigitte Raynaud, iddiaları yerinde incelemek ve şikayetçileri dinlemek üzere Ruanda'ya gitmiş ve yasal soruşturma başlatılmıştır.⁶⁸

Ruanda Hükümeti tarafından katillerin “suç ortağı” olarak gösterilen Paris, BM tarafından da baskı görmeye başlamıştır. Soykırım sırasında, Ruanda'nın UNDP'de görevli eski devlet memurlarından olan ve soykırımla suçlanan şahsın yargılanmasını ya da Ruanda'ya teslim edilmesini istemiştir.⁶⁹

65 Colin Tatz, *With Intent to Destroy Reflecting on Genocide*, Verso, Londra ve New York, 2003, s. 152.

66 “Deux Rescapés Accusent la France de Complicité de Génocide au Rwanda”, *Le Monde*, 25 Aralık 2005.

67 “French Court to Try Rwandan Genocide Cases”, *AFP*, 29 Mayıs 2006.

68 Piotr Smolar, “Rwanda: Demande d'annulation des Auditions des Plaignants”, *Le Monde*, 9 Mayıs 2006.

69 Stéphanie Maupas, “Les Nations Unies vont Demander à la France de Juger des Suspects du Génocide Rwanda- is”, *Le Monde*, 28 Haziran 2005.

Ruanda Hükümeti, 2006 yılının Nisan ayında Fransa'nın soykırımdaki rolünü araştırmak üzere bağımsız bir komisyon kurulması için yasa çıkarmıştır. Hukukçu ve askerlerin de yer alacağı komisyon, Fransa'nın sorumluluğunu tespit etmeye çalışacaktır.⁷⁰ 2007 yılında tamamlanması beklenen raporun sonucuna göre Uluslararası Adalet Mahkemesi'ne başvuru yapılması planlanmaktadır.

Başta Ruanda Hükümeti olmak üzere uluslararası baskılar, Fransız sivil toplum örgütü *Survie*'nin eski başkanı François-Xavier Verschave'nin Hutuları koruduğu gerekçesiyle Fransız Ordusu'nu suçlaması ve basında çıkan diğer iddialar, Fransız Devleti'ni mecliste konunun araştırılması için bir komisyon kurmak için zorlamıştır. Paul Quilès başkanlığındaki soruşturma komisyonu, 15 Aralık 1998 tarihinde sonuç raporunu yayınlayarak, Fransa'nın hiçbir şekilde soykırıma teşvik, yardım ya da destek sağlamadığını "tespit etmiştir".⁷¹ Asıl sorumlunun, Fransa olmadığı gibi, soykırıma uğrayan Tutsilerin lideri olduğunu iddia eden rapor, medyada eleştirilerek "dezenformasyon raporu" şeklinde adlandırılmıştır.

Pierre Péan tarafından yazılan bir kitapta Fransız Devleti'nin hatalarının arasına, 6 Nisan 1994 tarihinde devlet başkanının uçağına yönelik suikast da eklenmiştir. Yazara göre, Fransız Hükümeti, bu kazayla ilgilenmeyi "unutmuştur". Péan'a yönelik eleştirilerde, yazarın kazayla ilgili soruşturmanın raporlarını okumadığı, çünkü sorunun etnik, ırksal ve kimlik sorunlarına dayalı olarak tamamen Afrika'nın siyasi ortamından kaynaklandığı, dolayısıyla Fransa'nın dışında gerçekleştiği ileri sürülmüştür.⁷² Ancak, kazanın incelenmesine izin verilmediği, dönemin Ruanda Hükümeti'nin kaza bölgesini çevreleyerek uluslararası ve ulusal düzeyde her türlü dış etki ve müdahaleye kapatılmış olduğu da başka bir gerçektir.

Uluslararası alanda itibar gören bir rapor, (*Report of the International Panel of Eminent Seven Personalities to Investigate the 1994 Genocide in Rwanda and the Surrounding Events*) konuyla ilgili olarak, Fransız Hükümeti'nin insan haklarını ağır bir şekilde ihlal ettiği bilinen grubun başlıca müttefiki ve savunucusu olduğu; şiddet ve çatışmalara son vermek için elinde imkan

70 "Probe into France's Role in 1994 Rwanda Genocide", *AFP*, 1 Ağustos 2004.

71 "Les Témoignages qui Accusent l'armée Française au Rwanda", *Le Monde*, 10 Aralık 2005.

72 Claudine Vidal, "Un Livre Important et Contestable", *Le Monde*, 9 Aralık 2005.

olmasına rağmen bilinçli olarak müdahale etmediği; Ruanda'da gerçekleştirdiği eylemlerin çoğunun anlaşılır gerekçelerinin bulunmadığı; işlenen soykırım ile ilgili sorumluluk kabul etmediği sonuçlarına varmıştır.⁷³

Ruanda ile Fransa'nın ilişkileri 1994 yılından beri, Ruanda Devleti'nin soykırım suçlamaları nedeniyle gergindir. Devlet Başkanı Paul Kagame Fransa'yı, soykırımcılara silah tedarik etmek ve onların Zaire'ye kaçmasına yardım etmek nedeniyle sürekli suçlamaktadır.⁷⁴ Ruanda'da kimilerine göre, Fransa, Belçika, ABD ve BM soykırımın suç ortaklarından olmakla birlikte, Katolik Kilisesi'nin Fransa'dan bile daha çok payı bulunmaktadır.⁷⁵

Eski Fransız Dışişleri Bakanı Michel Barnier, Fransa ile Ruanda arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve yanlış anlamaların ortadan kaldırılması için iki ülke arasında anlaşma yapıldığını açıklamıştır.⁷⁶ Fransa'nın Ruanda meselesini soruşturuyormuş gibi görünmesi de ilişkilerin düzeltilmesi isteğine bağlıdır. Soykırım suçlaması, Fransa'nın uluslararası arenada olduğu kadar, özellikle de tarihî bağlara sahip olduğu Afrika'daki itibarını olumsuz şekilde etkilemektedir.

242

Soykırımın 10. yılı olan 2004'te, Ruanda'nın, 1994 yılında uçağı düşürülerek öldürülen Devlet Başkanı Juvenal Habyarimana için Fransa'da Hutular tarafından anma gösterisi düzenlenmiştir. Habyarimana, 1994 soykırımını ateşlemekle suçlanan bir isimdir. Çünkü soykırım, uçağın düşürülmesinin ertesi günü başlamıştır. Tutsiler, soykırımdan Habyarimana Hükümeti'ni ve ailesini sorumlu tutmaktadır.⁷⁷ Fransız akademisyen Ruanda uzmanı Jean-Pierre Chretien, anma törenini kurbanların anısına hakaret olarak değerlendirmiştir.⁷⁸ Bayrakların yarıya indirilmesi ve bir dakikalık saygı duruşu gibi etkinliklerin yer aldığı gösteriyi destekleyen Fransa, soykırımı anmak isteyen insan hakları örgütüne ise izin vermemiştir.⁷⁹

73 Report of the International Panel of Eminent Seven Personalities to Investigate the 1994 Genocide in Rwanda and the Surrounding Events, 2000", s. 78.

74 "Rwanda Genocide Commemoration in Paris", *AFP*, 6 Nisan 2004.

75 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide"..., s. 79.

76 "Probe into France's Role in 1994 Rwanda Genocide", *AFP*, 1 Ağustos 2004.

77 "Rwanda Genocide Commemoration..."

78 "Rwanda Genocide Commemoration..."

79 "Rwanda Genocide Commemoration..."

Fransa'da Farklı Görüşler

1994 yılının Haziran ve Ağustos ayları arasında Fransa'nın Ruanda'ya müdahalesinde Fransa'nın hatalı olduğu; birçok Fransız asker, siyasetçi, gazeteci ve araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. General Jean-Claude Lafourcade, Turquoise Operasyonu'nun komutanı olarak soykırımla suçlanan askerlerinin savunmasını yaparken dahi Operasyon'da hatalar yapıldığını, Tutsilerin Fransız yardımlarının yetersiz gelmesi nedeniyle öldüğünü, üstelik tehlikeden haberdar olduklarını ifade etmiştir.⁸⁰

Bazı Fransız milletvekilleri, Fransa'nın 1990 ile 1994 yılları arasında Ruanda'nın radikal hükümetine destek sağladığını söylemektedir. 2005 yılında eski bir Fransız askeri, Hutulara askerî eğitim verdiğini itiraf etmiştir. *Médecins sans Frontières* (Sınır Tanımayan Doktorlar) Fransa'nın rolünü "utanç verici" olarak değerlendirmekte ve Ruanda Hükümeti'nin politikalarının ırkçılığa dayandığı açıkça görülürken bile Fransa'nın bu hükümeti desteklediğini ileri sürmektedir.⁸¹

Bir çok tanığın belgelenmiş ifadelerinden biri de Belçikalı bir gazeteci olan Els de Temmerman'a aittir. Gazeteci, Kigali'de Fransız ve Belçikalı askerlerin başını çektiği bir konvoyun arkasındaki yaklaşık 50 gazetecinin arasında iken, gözlerinin önünde altı kişinin öldürüldüğünden bahsetmektedir. Olay üzerine, müdahale etmeleri için bağırان gazetecilere, askerlerin "bu bizim görevimiz değil" şeklinde cevap verdiklerini ve bu sırada katillerin cesetlerin yanı başında kahkahalar atarak güldüklerini söylemektedir.⁸²

Daha sonra Fransa'nın Dışişleri Bakanı olan ve soykırım sırasında Mitterand'ın danışmanları arasında yer alan Hubert Vedrine, politikalarının katliamları önlemekte başarısız olduğunu kabul etmiştir. Fransa'nın Hutuların ordusunu eğiterek, karşılığında Habrayimana Hükümeti'nin Tutsileri bastırmasını istediğini söyleyen Vedrine, bu politikanın katliamları durdurmaya amaçladığını ancak başarısız olduğunu ileri sürmüştür.⁸³

Ruanda ile ilgili mahkemenin başkanı Gabrielle Kirk McDonald, 350 sayfa

80 Patrick May, "Ce qui a Manqué à l'opération 'Turquoise'", *Le Monde*, 13 Ocak 2006.

81 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 83.

82 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 87.

83 "France Avoids Rwanda Genocide Row 'for now'", *AFP*, 8 Nisan 2004.

uzunluğundaki raporda, olan bitenleri inkar edilmesi mümkün olmayan bir şekilde yazdığını belirtmiştir. Tarihin en iyi kayıtlarından biri olarak görülen raporun, “soykırımı inkar edenlerin hakkından gelecek değerde” olduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan, sadece Ruanda’dakiler değil Batılılar da “soykırımı hazırlayıcılar” olarak tarihe geçmiştir.⁸⁴

Fransız gazeteci Patrick de Saint-Exupery tarafından yazılan kitapta, Fransızların soykırımı parmağının olduğu savunulmaktadır. *L'Inavouable, La France au Rwanda* (İtiraf Edilemeyen, Fransa Ruanda’da) adlı kitabın yazarı, 1994 yılında Ruanda’da bir Fransız askerî birliği ile karşılaşmasından sonra olayları araştırmaya başladığını ileri sürmüştür. Ruanda’da gördüklerini, kitabında şu sözlerle ifade etmektedir: “Bizim askerlerimiz, emir alarak Tutsilerin soykırımcılarına eğitim vermiştir.”⁸⁵ Saint-Exupery, kitabını aynı zamanda, Fransa’nın söz konusu tarihlerde Ruanda konusunda görev yapan devlet görevlileri ile görüşmelerine dayanarak yazdığını ileri sürmüştür. Araştırmalarına göre, 1991’den 1994 yılının ortalarına kadar Fransız hükümetleri, “Fransızca konuşan” Ruanda’ya askerî yardımda bulunmuştur. 1992 yılında yüzlerce Fransız askeri 50.000 Ruandalı askeri eğitmiş ve milyonlarca euro değerinde silah gönderilmiştir.⁸⁶ Saint-Exupery, önemli bir noktaya değinerek, olan biteni Mitterand’ın “imparatorluk kurma arzusu”na bağlamaktadır. Hatta, Mitterand’ın 1994 yılında “bu tür ülkeler için soykırımın önemi yoktur” şeklinde konuştuğunu belirtmiştir.⁸⁷ Böylece, Mitterand’ın imparatorluk arzusu ve Fransa’yı eski gücüne kavuşturma hayallerinin yanında bir milyona yakın insanın ölmesinin hiçbir öneminin olmadığı anlaşılmaktadır.

Fransa, baskılara dayanamayıp Ruanda trajedisini soruşturmak üzere 1998 yılında Parlamento’da bir komisyon kurmuştur. Raporda, Fransa’nın Hab-yarimana Hükümeti’ne koşulsuz askerî destek vermesi ve kendisini demokrasi ve insan hakları konusunda uyarmaması bir hata olarak kabul edilmiş⁸⁸, ancak soykırım ve katliamlarla hiçbir ilgisinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır. 1.800 sayfalık raporda Fransa’nın bazı hataları olduğu, yeterince eleş-

84 Colin Tatz, *With Intent to Destroy...*, ss. 156, 157.

85 “New Book Implicates France in Rwandan Genocide”, *AFP*, 21 Mart 2006.

86 “New Book Implicates...”

87 “New Book Implicates...”

88 Gerald Caplan, “Rwanda: The Preventable Genocide”..., s. 81.

tirel gözle olaylara bakamadığı ileri sürülmüştür. Ancak soykırım konusunda herhangi bir sorumluluk payı bulunamamıştır. “Fransa ne sorumludur ne de suçludur” şeklinde bir sonuç çıkmıştır.⁸⁹ Raporu okuyan çok sayıda Fransız siyasetçi ve gazeteci, içerdeki bulgularla varılan sonucun birbirini tutmadığını ve büyük çelişkiler olduğunu fark etmiştir.⁹⁰ Soruşturma, inceleme ve raporların hiçbirinde soykırım sırasında Fransız devlet görevlileri ile soykırımcılar arasında kimi resmî kimi gizli olan görüşmelere ya da silah satışlarının belgelerine yer verilmemiştir.⁹¹

Raporla ilgili en dikkat çekici nokta, Fransa'nın dış politika hedeflerinin ve ulusal çıkarlarının ileri sürülerek bir savunma yapılmaya çalışılmasıdır. Söz konusu belgede, Fransa'nın Afrika politikalarına, Ruanda ile ilişkilerine ve bölgedeki çıkarlarına geniş yer verilmiştir. İlginç olan, Fransa'nın kendi çıkarlarını rahatlıkla bu kadar açıkça dile getirmekten çekinmemesidir. Raporla ilgili şekliyle, Fransa'nın eski sömürgeleri, Afrika'daki etki alanını oluşturmada önemlidir. Üstelik Fransa'nın Francophone ülkelerle daha yakın ilişkileri bulunmaktadır. Fransa, Afrika'daki etkinliği sayesinde global düzlemde önemli bir rol üstlenebilmiş ve Anglo-Saxon hakimiyetine meydan okuma gücü bulmuştur. Fransa'nın Afrika'da ekonomik çıkarları da bulunmaktadır. Ancak Ruanda, daha çok siyasi boyutta kullanılmıştır. Bu durumun, Fransa'nın Ruanda ile ilişkilerini belirlediği, resmî açıklamalarla dahi kabul edilmektedir. Sonuç olarak Fransa, Afrika'daki çıkarlarını güç kullanarak koruma yolunu seçmiştir.⁹²

Devlet Başkanı Kagame, “Fransa'nın burada, soykırımdan önce ve sonra yaptıkları konusunda bir şey bilmiyormuş gibi davranmamız mümkün değil”⁹³ derken konuyu her fırsatta Fransa'nın önüne taşımaktadır. Fransa ise hiçbir suçlamayı kabul etmemektedir. Fransa, olayların “stratejik hata”⁹⁴ olduğunu ileri sürerek, soykırım suçlamalarından uzaklaşmaya çalışmaktadır. Fransa Savunma Bakanı Michele Alliot-Marie, Kagame'nin suçlamalarını sert bir şekilde “tamamen temelsiz iddialar ve tam anlamıyla skandal” ola-

89 Gerald Caplan, “Rwanda: The Preventable Genocide” ..., s. 79.

90 Gerald Caplan, “Rwanda: The Preventable Genocide” ..., s. 79.

91 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 114.

92 Scott Peterson, *Me Against My Brother...*, s. 280.

93 “France Rejects Claim its Army Aided Rwanda Genocide”, *AFP*, 7 Nisan 2004.

94 “Probe into France's Role in 1994 Rwanda Genocide”, *AFP*, 1 Ağustos 2004.

rak değerlendirmiştir. Alliot-Marie'ye göre "Fransız askerleri, her ne kadar katliamların tamamını engelleyememiş olsa da, en azından tam bir soykırım olmasının önüne geçebilmiştir".⁹⁵ Fransa'nın 1994'teki Dışişleri Bakanını Alain Juppe, BM dururken sürekli Fransa'nın suçlanmaya çalışılmasını eleştirerek, bunun bir "kampanya" olduğunu ileri sürmüştür.⁹⁶ Ruanda soykırımı sırasındaki Başbakan Edouard Balladur, soykırımı durdurmaya çalışan tek ülkenin Fransa olduğunu söylemiştir.⁹⁷ Fransız Parlamentosu'nda kurulan komisyon raporunda, Fransa'nın orduyu yönetmekte olduğu ileri sürülerek, "bu pozisyondayken soykırımı nasıl müdahil olabilirdi?" şeklinde bir soru sorulmuş, ancak yanıtız kalmıştır.⁹⁸ Raporu hazırlayan parlamenterlerin şu sözleri de ilginçtir: "Fransa gibi barışçı bir demokrasiye sahip olan, önemli sorunları bulunmayan, zengin bir ülke nasıl olur da böyle cinayet politikalarına karışır?" Aslında bu görüntünün arkasına sığınarak ahlak ve yasa dışı olaylara karışmak ya da katliamlara destek vermek daha kolay görünmektedir.⁹⁹

Ruanda'da yaşananlar, barışı sağlamakla görevli olmasına rağmen katliamlara müdahale edemediğinden BM, özellikle de Kofi Annan için mahcubiyet verici olmuştur.¹⁰⁰ Önemli bir başka ayrıntı, BM Genel Sekreteri Mısırlı Boutros Boutros-Ghali'nin Fransa'da eğitim görmüş, Fransız ekolüne sahip, üstelik Mitterand'ın arkadaşı olduğu bilinen bir kişi olmasıdır. Fransa tarafından BM genel sekreterliğine aday gösterilerek desteklendiği de hatırlatılmalıdır. Boutros-Ghali'nin BM'nin Ruanda'daki asker sayısının azaltılması konusundaki kararının birinci destekçisi Fransa olmuştur.¹⁰¹ BM barış gücü askerlerinin kendilerini savunmaları dışında silahlı birliklerle herhangi bir çatışmaya girmemesi şeklinde emir verilmesi, silahlanan Hutuları mevcut istihbarata rağmen engellemek için herhangi bir girişimde bulunulmaması eleştirilmiştir. Örneğin 1994 yılının başlarında UNAMIR komutanı General Roméo Dallaire BM'ye gönderdiği bir notla aşırı Hutuların soykırım

95 "France Rejects Claim..."

96 "France Rejects Claim..."

97 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 78.

98 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 82.

99 Deniz Altınbaş, "Soykırımdan 10 Yıl Sonra Ruanda Hâlâ Katilleri Arıyor", 18 Mart 2004, küresel değerlendirme, ASAM web sitesi, www.asam.org.tr

100 "L'ONU Embarrassée dans l'affaire sur l'attentat contre l'avion du Président Rwandais", *Le Monde*, 12 Mart 2004.

101 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, ss. 103-104.

yapacakları yönündeki gizli planlarını ele geçirdiğini bildirmiş, ancak hiçbir yanıt almamıştır. Komutan, katliamlar başladıktan sonra asker sayısının artırılmasını talep etmesine rağmen, üstelik planlamasını 8.000 askere göre yapmasına rağmen¹⁰² asker sayısı 2.500'den 270'e indirilmiştir. Hatta Belçika, UNAMIR askerlerinin tamamen çekilmesini savunmuştur.¹⁰³ Bu tutum, Somali'deki başarısızlığını ve kaybedilen askerlerini hatırlayan ABD'nin Ruanda'da da benzer bir duruma düşmek istememesi ve diğer ülkelerin de bu noktada ABD'yi takip etmesi ile açıklanmaktadır. Uluslararası güçlerin bu tavırları, Ruanda'da soykırım konusunda kayıtsız kalınacağı, önüne geçmek için herhangi bir harekette bulunulmayacağı mesajını vermeye yetmiştir.¹⁰⁴ Halbuki, kalan az sayıda Afrikalı ve Kanadalı askerin 30.000 kişiyi kurtarmayı başarmış olması, askerî bir müdahalenin, soykırımı bu kadar kişinin ölümüne neden olmadan sona erdirebileceğini göstermektedir.¹⁰⁵ Başta BM olmak üzere, Fransa ve ABD gibi ülkeler de sorumlu tutulmuştur. Daha sonra dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, pişmanlık duyduğunu ve üzgün olduğunu kabul etmiş ve sorumluluğu almıştır. Soykırımdan dört yıl sonra 1998'de, gerek BM gerek ABD, sorumluluklarını ve hatalarını kabul ederek özür dilemiştir. 2000 yılında Belçika da sorumluluğu üstlenmiştir. Fransa'nın sorumluluk kabul etmeyen tutumu ve Ruanda'dan özür dilememiş olan tek sorumlu devlet¹⁰⁶ olması ise şüphelerin artmasına neden olmaktadır.

Sonuç

Ruanda'da soykırımı durdurabilecek ya da katliamı çok daha sınırlı düzeyde tutabilecek olan güçler mevcuttu¹⁰⁷. Ruanda'da zaten etkin güç olarak var olan Fransa, Güvenlik Konseyi'ndeki ABD ile ona sadık olan İngiltere ve Belçika'nın müdahale etmemiş olmasını ya da yetersiz kalmasını ulusal çıkarlarına bağlamak mümkündür. Fransa örneğinden de görüldüğü gibi, ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda sınırlı süre içinde dahi her türlü müdahale yapılabilmektedir. Kendi vatandaşlarını kısa sürede kurtaran ya-

102 "10 Years After Genocide in Rwanda: Building Consensus for the Responsibility to Protect", *An International Peace Academy Report on the Memorial Conference on the Rwandan Genocide*, United Nations, New York, 26 Mart 2004, s. 2.

103 "10 Years After Genocide...", s. 4.

104 Dinah L. Shelton (der.), *Encyclopedia of Genocide...*, s. 929.

105 "10 Years After Genocide...", s. 5.

106 "Probe into France's Role...", *AFP*, 1 Ağustos 2004.

107 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 130.

bancı güçler, tahliye işleminden sonra ülkeden çekilmiştir.¹⁰⁸ *Médecins sans Frontières*'den Jean-Herve Bradol'un, "çok üzülmüştüm, çünkü büyük güçlerin katliamları durdurmak için hiçbir isteğinin bulunmadığını görmüştüm"¹⁰⁹ şeklindeki sözleri bu noktada hatırlatılmalıdır.

1948 tarihli Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesi Konvansiyonu çerçevesinde, taraflar ulusal, etnik, ırksal ya da dinî grupların sistematik bir şekilde öldürülmesini önlemek ve cezalandırmakla yükümlüdür. Başta ABD ve İngiltere'nin "soykırım" kelimesini kullanmaktan uzun süre kaçınmalarını bu anlaymayı kendilerinin de ihmal etmiş olması ile açıklamak mümkündür.

Başta Fransa olmak üzere, adı geçen Batılı güçleri ve Katolik Kilisesini sadece Ruanda'daki olayların büyümesinden değil, aynı zamanda olaylara sebep olması açısından da sorumlu tutmak yanlış olmayacaktır. Belçika ve Almanya'nın Tutsileri üstün, Hutuları ise aşağı ırktan görerek ayrımcılık yapması ve kendilerine Tutsileri muhatap alarak Hutuları ezdirmesi düşmanlığın temel sebebi gibi görünmektedir. Hutu çoğunluk, Tutsileri gerçek Ruandalı olarak değil, "yabancı işgalciler" olarak görmüştür. Benzer bölünmeler ve düşmanlıklar, Ruanda dışında Avrupa etkisi altında olan Afrika'daki diğer bölgelerde de yaşanmıştır. Ruanda'da yaşanan soykırım ve komşu ülkelere ilticalar nedeniyle bölgedeki denge altüst olmuştur. Birinci ve İkinci Kongo savaşları da bu nedenle yaşanmış, Ruanda ile Kongo'nun ilişkileri bozulmuştur.

Olaylarla ilgili, özellikle görgü tanıklarının ifadelerine dayanılarak hazırlanan raporlar, Fransa'nın Ruanda'da ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğundan, katliamları önleme konusunda zorluk yaşamadan başarılı olabilecekleri konusunda hemfikirdir. Nitekim, Fransız askerleri Tutsiler arasında din görevlilerini güvenli bölgelere hiçbir sorun yaşamadan aktarmayı başarmıştır. Belçikalı askerler ya da BM görevlileri saldırılara uğrarken, hatta bu nedenle kendi kimliklerini saklayarak can güvenlikleri için Fransız kimliği ile ülkede bulunurken, Fransızların el üstünde tutulmaya devam edilmesi de ilginçtir.¹¹⁰ BM ve Belçika askerleri, kurtarma işlemlerinde sınırlı da olsa yer alarak soykırımcıları kızdırmış, ancak Fransa Hutu militanların canını sıkacak hiçbir girişimde bulunmamıştır.

108 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 173.

109 Gerald Caplan, "Rwanda: The Preventable Genocide" ..., s. 132.

110 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 99.

Uluslararası güçlerin bir başka hatası soykırımdan sonra olmuştur. Soykırımı durduran Tutsiler, iktidara geçtikten sonra insan hakları konusunda zayıf bir tutum sergilemiş, çok sayıda tutuklama gerçekleştirmiş, yargı süreci gerçek anlamda işlememiş ve sivillerin ölümü ile sonuçlanan çatışmalara girmiştir. Uluslararası topluluk, bu sefer soykırımı engellememiş olmanın suçluluk duygusuyla mağdur Tutsilerin eylemlerini anlaşılır ve kabul edilebilir bularak göz yummuştur.¹¹¹

Fransız sömürge tarihi üzerine uzmanlaşmış olan Danielle Domergue-Cloarec, Fransa'nın tarihiyle her zaman sorun yaşadığını ileri sürmektedir.¹¹² 2005 yılında çıkarılan yasada okul müfredatında yer alması istenen şöyle bir ifade vardır: "Fransa'nın, başta Kuzey Afrika'daki olmak üzere, ülke dışındaki varlığının olumlu rolü özellikle kabul edilmelidir."¹¹³ Diğer taraftan, Fransa'da okullarda okutulan tarih kitaplarında 1962 yılında Cezayir'de yapılan katliamlara yer verilmemekte olması da, özellikle sol kesim tarafından eleştirilmektedir.¹¹⁴

1994 sonrasında Ruanda'daki etnik gerilim bitmediği gibi, savaşın getirdiği mülteciler, travmalar gibi sorunlarla ilgilenilmemiştir. Uluslararası topluluk bir kez daha sessiz kalmaktadır. 2004 yılına kadar sistematik katliamların sürdüğü rapor edilmiş olmakla beraber, BM herhangi bir kanıta rastlayamamıştır.¹¹⁵

Chirac'ın 1995 yılında yaptığı konuşmada Fransa'nın 1942'de Vichy döneminde Yahudileri öldürülmek üzere teslim etmesinin Fransız geleneklerine ve geçmişine yönelik aşağılayıcı bir hata olarak kabul etmesi, hataların kabul edilerek tekrarlanmaması gerektiğini söylemesi önemli bir işarettir.¹¹⁶ Ama aynı kabullenmenin Ruanda'da ölenler için yapılması en azından kısa vadede mümkün görünmemektedir.

111 Dinah L. Shelton (der.), *Encyclopedia of Genocide...*, s. 932.

112 John Tagliabue, "For France, the Past is Constantly Present", *New York Times*, 11 Aralık 2005.

113 John Tagliabue, "For France. The Past..."

114 John Tagliabue, "For France, the Past..."

115 Pierre Péan, *Noires Fureurs, Blancs...*, s. 491.

116 Andrew Wallis, *Silent Accomplice The Untold Story...*, s. 216.

Kaynakça

Altınbaş, D. "Soykırımdan 10 Yıl Sonra Ruanda Hâlâ Katilleri Arıyor", 18 Mart 2004, *Küresel Değerlendirme*, ASAM web sitesi, www.asam.org.tr

Bell-fialkoff, A. *Ethnic Cleansing*, Houndmills:Macmillan, 1996.

Caplan, G. "Rwanda: The Preventable Genocide", *Report for the International Panel of Eminent Personalities to Investigate the 1994 Genocide in Rwanda*, 2000.

Deporte, A.W. *De Gaulle's Foreign Policy: 1944 – 1946*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1968.

"Deux Rescapés Accusent la France de Complicité de Génocide au Rwanda", *Le Monde*, 25 Aralık 2005.

"France Avoids Rwanda Genocide Row 'for now'", *AFP*, 8 Nisan 2004.

"French Court to Try Rwandan Genocide Cases", *AFP*, 29 Mayıs 2006.

"France Rejects Claim its Army Aided Rwanda Genocide", *AFP*, 7 Nisan 2004.

"Kagame Triggered Rwanda Genocide: French Probe", *AFP*, 9 Mart 2006.

"Les Témoignages qui Accusent l'armée Française au Rwanda", *Le Monde*, 10 Aralık 2005.

"L'ONU Embarrassée dans l'affaire sur l'attentat contre l'avion du Président Rwandais", *Le Monde*, 12 Mart 2004.

Maupas, S. "Les Nations Unies vont Demander à la France de Juger des Suspects du Génocide Rwandais", *Le Monde*, 28 Haziran 2005.

May, P. "Ce qui a Manqué à l'opération 'Turquoise'", *Le Monde*, 13 Ocak 2006.

Moravcsik, A. *The Choice For Europe: Social Purpose & State Power From Messina To Maastricht*, Londra:UCL Press, 1999.

"New Book Implicates France in Rwandan Genocide", *AFP*, 21 Mart 2006.

Nzambo, H. N. *Crimes Organisés en Afrique Centrale Révélation sur les Réseaux Rwandais et Occidentaux*, Paris: éditions Duboiris, 2004.

Péan, P. *Noires Fureurs, Blancs menteurs Rwanda 1990-1994*, mille et une nuits, 2005.

Peterson, S. *Me Against My Brother at War in Somalia, Sudan, and Rwanda*, New York ve Londra: Routledge, 2000.

"Probe into France's Role in 1994 Rwanda Genocide", *AFP*, 1 Ağustos 2004.

"Report of the International Panel of Eminent Seven Personalities to Investigate the 1994 Genocide in Rwanda and the Surrounding Events, 2000".

"Rwanda Genocide Commemoration in Paris", *AFP*, 6 Nisan 2004.

Shelton, D. L. (der.), *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity*, Detroit: Thomson Gale, 2005.

Smolar, P. "Rwanda: Demande d'annulation des Auditions des Plaignants", *Le Monde*, 9 Mayıs 2006.

Tagliabue, J. "For France, the Past is Constantly Present", *New York Times*, 11 Aralık 2005.

Tatz, C. *With Intent to Destroy Reflecting on Genocide*, Londra ve New York: Verso, 2003.

"10 Years After Genocide in Rwanda: Building Consensus for the Responsibility to Protect", *An International Peace Academy Report on the Memorial Conference on the Rwandan Genocide*, United Nations, New York, 26 Mart 2004.

Védrine, H. ve Moïsi, D. *France in an Age of Globalization*, Philip H. Gordon (çev.), Washington: Brookings Institution Press, 2000.

Vidal, C. "Un Livre Important et Contestable", *Le Monde*, 9 Aralık 2005.

Wallis, A. *Silent Accomplice The Untold Story of France's Role in Rwandan Genocide*, London and New York: I.B. Tauris, 2006.